

**JANA HOFFMANNOVÁ, LUCIE JÍLKOVÁ, PETR KADERKA (EDS.) (2022):
DIALOG A MLUVENÁ ČEŠTINA. VÝBOR Z TEXTŮ. OLGA MÜLLEROVÁ**
Praha: NLN

Marie Krčmová

Pozornost lingvistiky se v posledních desetiletích obrací od psaného projevu k autentickým mluveným projevům nejrůznějších zaměření, především k dialogům soukromé povahy. A po celou tuto dobu mají v tematice nezastupitelné místo studie doc. PhDr. Olgy Müllerové, CSc., které nacházíme na stránkách časopisů nebo v různých konferenčních sbornících doma i v zahraničí a v posledních letech i v kolektivních monografiích. Samostatného publikování se dočkaly jen její monografie *Komunikativní složky dialogického textu* (1983) a *Mluvený text a jeho syntaktická výstavba* (1994; přetisk v Mnichově r. 1997).

Studium autentických mluvených textů má u Müllerové počátky už od ukončení vysoké školy. Rezonuje v tom v dané době se rodící zájem o studium syntaxe mluvených projevů, který trvá — rozšířen o studium celého komunikačního procesu — dodnes. Významným příspěvkem pro českou lingvistiku je proto vydání souboru autorčiných studií *Dialog a mluvená čeština* (2022), jenž ukazuje myšlenkové okruhy jejich prací od obecněji pojatých studií věnujících se zejména vztahu mluveného a psaného projevu a končící specifickými typy dialogů, jako je církevní, didaktický nebo mediální.

Nepokládáme za potřebné sledovat jednotlivé studie, které už byly při prvním vydání recenzovány a jsou často citovány, všimneme si jen celkového pojetí knihy. Specifičnost pohledu Müllerové na (spontánní) mluvený projev spočívá v tom, že je předmětem jejího studia především přirozený dialog. V něm neřeší primárně otázky spisovnosti, eventuálně správnosti vyjadřování, ale všestranně analyzuje celou komunikační událost. K předmětu zájmu tedy přistupuje nikoli od jazyka a jeho rozboru, ale „shora“, tedy od celku, jeho struktury a funkce. Pro tuto publikaci byly původní texty užity jen s minimálními úpravami, takže zároveň můžeme sledovat proměny pojetí tématu nejen u autorky, ale i u jejích souputníků.

Knihy je rozčleněna do pěti oddílů, které jsou obsahově pokud možno sourodé. První z oddílů se týká fenoménu dialogu obecně, přičemž zaujme především klasifikace typů dialogu. Pohled se neváže jen na české prostředí, takže směřuje k poznání obecných rysů dialogu a monologu. Jiná ze studií této části knihy se věnuje výstavbě dialogického textu a možnostem určení jeho jednotek, další tematické výstavbě, jiná vztahu otázek a odpovědí. Podstatné přitom je, že ve všech takových analýzách nebylo možno pracovat s tradičními pojmy syntaxe věty a textu, ale bylo nutno nacházet samostatná řešení včetně vhodné terminologie.

Druhý oddíl se věnuje, jak ukazuje jeho název, dialogu jako prvku komunikace, tedy z hlediska účastníků, jejich vztahů a záměrů; v podstatě jde o chápání dialogu jako prostředí kooperace komunikujících. Ani tu se pohled neomezuje jen na českou situaci. Zajímavá je vzhledem k dnešní aktuální genderové tematice analýza dialogu s muži a ženami včetně pohledu na typické rysy ženské konverzace, který ukázal, do jaké míry jsou obvyklá negativní vyjádření o ženské komunikaci zjednodušující. Zaujme také studie o jazykovém přizpůsobování komunikujících a o vyjadřování lékaře

k pacientovi dospělému i dítěti. V studiích této části už nacházíme více příkladů, které projasňují výklad a usnadňují tak jeho celkové pochopení.

Další oddíl knihy je blíže tomu, co tradičně pokládáme za doménu lingvistiky, totiž analýze syntaktické stránky mluvených projevů. Ani tu však nejde o obvyklé syntaktické popisy, nýbrž o snahu zachytit a interpretovat z funkčního hlediska to, co je velmi charakteristickou částí spontánních promluv, totiž využití a začlenění prostředků kontaktních nebo členících, o opravy ve formulacích atd. Vesměs jde o prvky, které tradiční syntax nesledovala: v její doméně — psaných textech — totiž nejsou díky vědomému zpracování tématu přítomny, a to ani v dialozích krásné literatury. V nich by vypadaly spíše jako chyby autora, zatímco ve spontánní mluvě jsou naopak běžné, takřka náležité.

Soubor studií následující, čtvrté části se obrací k problematice žánrového zařazení sledovaného okruhu projevů. To je spojeno s pohledem na uplatnění standardní a obecné češtiny v promluvách a na možnosti chápání textů jako realizací určitých tradičních žánrů, eventuálně vytváření žánrů nových. To je dosti obtížné už proto, že sama představa žánrů je vágní a konkrétní žánr má jen minimum rysů, které by byly nezastupitelné. Zaujme zde také studie o vzpomínkových vyprávěních nejstarší generace, která jsou důležitým zdrojem poznání nejen pro strukturu textu a pro jazyk, ale také při jejich uplatnění v dnes tolik oceňované orální historii. V ní jsou specifika takových vyprávění důležitým prvkem pro interpretaci textů. Výběr se pak plynule přesouvá ke specifickým typům dialogů, jimž Müllerová věnovala pozornost v rámci práce na některých grantových úkolech. I díky tomu jde o tematiku objektivně zejména v rozboru církevního dialogu.

Navazuje tematika pátého oddílu věnovaná mediálním dialogům, tedy dialogům ve své podstatě stylizovaným, které však mají působit spontánním dojmem. Jejich společným specifickým je to, že alespoň jeden z účastníků má profesionální znalosti a zkušenosti (moderátor, redaktor) a že sice probíhá rozhovor mezi přítomnými nebo připojenými na dálku, ale adresátem je vlastně anonymní posluchač, který by měl informace v dialogu přítomně přijmout a měl by být jimi ovlivněn. Platí to nejen pro dialog televizní, kde mají účastníci (moderátor, politik) dostatečné zkušenosti s tímto typem relací, ale také pro rozhlasový, do nějž mohou vstupovat i laici volající do studia. Specifika nachází Müllerová i v dialozích „s hostem“, kde obrací pozornost na signály osobního vztahu moderátora s osloveným, které jsou jinak typické pro dialogy soukromé. Vzhledem k tomu, že role médií ve společnosti roste a jejich vyjadřování se vyvíjí, lze očekávat, že bude toto téma i v budoucnu rozvíjeno. Jen jako doplnění je v publikaci na závěr stručná studie o nespisovnosti v rozhlasových pořadech, jejíž tematika a metoda práce může být podnětem pro další lingvistu včetně studentů.

Důležitou roli ve studiích hrají dokladové texty — vybrané úseky transkribovaných dialogů a (v menší míře) monologů. Jejich zdrojem jsou jak vlastní nahrávky nejrůznějších typů mluvených projevů, tak fond audionahrávek, jehož vznik v ÚJČ Müllerová iniciovala, a nahrávky pro některé grantové úkoly, na jejichž řešení se autorka podílela. Je samozřejmě obtížné postihnout v psané podobě autentické promluvy v komplexnosti, v níž hraje důležitou roli jak samo zvukové ztvárnění, zejména členění textu a intonace, tak neverbální komunikace. S tím se Müllerová

vyrovnávala po všechna léta a její řešení bylo přijato dalšími autory. Přesnost transkriptu přitom odráží potřeby studie, což je patrné především na záznamu intonace ve stati o syntaxi. Omezení přesnosti v záznamu foneticko-fonologické a morfolo-gické stavby textů bylo možné díky tomu, že základ korpusu pocházel ze středních Čech, kde je způsob zápisu obecné češtiny v podstatě standardizován. Zejména v nejnovějších studiích jsou tu i případy zjednodušeného dialektologického přepisu pro texty z Moravy a Slezska, s nimiž Müllerová pracovala.

Kniha, na niž jsme upozornili, vyšla jako 4. svazek Sociolingvistické edice: jazyk, společnost, interakce v pečlivém a poučeném výběru Jany Hoffmannové, Lucie Jílkové a Petra Kaderky, bývalých kolegů, spolupracovníků a následovníků jubilantky v Ústavu pro jazyk český, AV ČR. Je doplněna dvěma cizojazyčnými resumé a rejstříky věcným a jmenným. Osobní vztah k autorce i tematice je patrný jak v úvodu sborníku, tak v pečlivě zpracované bibliografii jubilantky. Nabízí se tu inspirace pro další generaci lingvistů, a to jak díky shromážděným, ne vždy dostupným podnětným studiím, tak díky představení metod práce, které je možno aplikovat v nových souvislostech.